

Рудницька Н. М.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЙМЕНИКОВОЇ ІНФІНІТИВНОЇ КОНСТРУКЦІЇ UM + ZU + ІНФІНІТИВ У ФУНКЦІЇ МЕТИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

*У статті аналізуються особливості вживання прийменникової інфінітивної конструкції **um + zu + інфінітив** у функції мети, можливості її субституції за допомогою підрядних клауз із комплементаризерами *wenn* і *damit*. Досліджуються типи контролю імпліцитного суб'єкта прийменникової інфінітивної конструкції в активних і пасивних структурах, частотність вживання модальних дієслів та умови для їх елімінації.*

Ключові слова: ППК, субституція, комплементаризер, суб'єктний контроль, об'єктний контроль, арбітрарний контроль.

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття фокус уваги дослідників сконцентровано на питаннях, пов'язаних із функціонуванням синтаксичних одиниць. У зв'язку із чим релевантним для сучасного лінгвістичного процесу виявляється вивчення такої мовної одиниці, як інфінітивні структури, а саме прийменникові інфінітивні конструкції (далі – ППК) *um + zu + інфінітив* з погляду їх розвитку та функціонування на певному історичному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виникнення та розвиток інфінітивних конструкцій у германістиці неодноразово висвітлювалися відомими науковцями (І. Снісаренко, В. Нодь, Л. Долгополова, S. Krauß, G. Helbig, J. Buscha, G. Vech, G. Zifonun). Однак функціонування ППК *um + zu + інфінітив* залишалося на периферії наукових інтересів.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості функціонування ППК *um + zu + інфінітив* у функції мети в сучасній німецькій мові, визначити частотність її вживання.

Виклад основного матеріалу. Прийменникова інфінітивна конструкція *um + zu + інфінітив* характеризується полісемантичністю, вона виражає мету, умову, наслідок, перспективність. З-поміж цих значень мета посідає провідне місце. Термін «мета» у картині світу посідає одне із центральних місць поруч із такими поняттями, як «дія», «властивість», «час», «причина». Ця обставина зумовлює появу великої кількості лінгвістичних досліджень, які присвячені аналізу і синтезу висловлень із цільовим значенням. Ціль характе-

ризуємо як безпосередній мотив, який спрямовує і регулює діяльність людини. Людська діяльність має 2 мотиви: причину (*Ursache*) або ціль (*Zweck, Ende, Ziel*), які не виключають одна одну, тобто діяльність має і причину, і мету. Різницю між каузатією і фінальністю виокремлюють ще із часів Арістотеля: “*causa efficiens*” – причиною, “*causa finalis*” – метою. Основоположник індивідуальної психології Альфред Адлер (1870–1937 рр.) стверджує, що для пояснення людської діяльності мета переважає над причиною [5]. На основі праці Р. Ріссейр (1997 р.), який також вважав каузальність і фінальність основними принципами людської діяльності, Г. Гросс, М. Пранді розробили власну дефініцію поняття фінальності – діяч несе відповідальність не лише за цілеспрямованість дії, а й визначає дію через мету, яку він виконує [6].

Досліджувані нами ППК *um + zu + інфінітив* мають значення мети, якщо матричне речення не містить маркерів необхідності або достатності, і в яких відсутні будь-які вказівки на необхідність або достатність умови в контексті. ППК *um + zu + інфінітив* мають значення мети, якщо в матричному реченні вживаються:

- агентивні дієслівні (*anwenden, sich bedienen, benutzen, brauchen, gebrauchen, verwenden*);
- бенефактивні дієслівні (*schicken, bringen, senden*);
- прикметник (*nützlich*).

(1) *Nach freiem Ermessen will jede Bank ihr eigenes Formular verwenden, um Gespräche mit Kunden zu dokumentieren* [Die Zeit, 05.09.2016];

(2) *Den haben sie an Freunde und Bekannte gesendet, um Geld für eine ganzseitige Anzeige mit dem Aufruf in der sächsischen Zeitung zu sammeln* [Die Zeit, 23.12.2015];

(3) *Wissen Sie, manchmal ist so was nützlich, um die Atemwege frei zu machen und durchzuatmen* [Die Zeit, 23.05.2017, № 22].

У фінальних ПІК мета розглядається як бажана / небажана. Приклад (1) розуміють так: діючі особи мають ціль – *Gespräche mit Kunden zu dokumentieren*, у прикладі (2) – *Geld für eine ganzseitige Anzeige mit dem Aufruf in der sächsischen Zeitung zu sammeln*, у (3) – *um die Atemwege frei zu machen und durchzuatmen*. У (1) фінальна інтерпретація не залежить від волюнтаривного маркера *wollen*, тобто дія здійсниться, навіть якщо цей маркер відсутній, у прикладі (2) вживається дієслово з фінальною семантикою *senden*, яке підкреслює зацікавленість мовця в реалізації дії і досягненні мети.

ПІК *um + zu + інфінітив* у функції мети семантично корелюються з підрядними клаузами причини з комплементаризатором *damit* (4) й умови з комплементаризатором *wenn* (5):

(4) *Er beeilt sich, um den Zug zu erreichen / damit er noch den Zug erreicht.*

(5) *Er beeilt sich, wenn er den Zug erreichen will.*

Проте не завжди речення з комплементаризатором *damit* можна перифразувати за допомогою фінальної ПІК *um + zu + інфінітив*. Ця особливість зумовлена полісемантичністю комплементаризатора *damit* (фінальність, кондиціональність) та різносуб'єктністю в матричному та підрядному реченнях:

(6) *Was muss geschehen, damit die Arbeit mit Computern genauso zum Schulalltag gehört wie heute das Klingeln der Pausenglocke?* [Die Zeit, 05.01.2017].

Приклад (6) характеризується фінальною семантикою і наявністю різних суб'єктів у матричному і підрядному реченні. Референтною ознакою ПІК *um + zu + інфінітив* є односуб'єктність у матричному реченні й у ПІК, тому кореляція прикладу (6) із ПІК *um + zu + інфінітив* недопустима.

Уживання ПІК *um + zu + інфінітив* у функції мети неможливе, якщо в матричному реченні вживаються:

– стативні дієслівні (*kennen, können, wissen, verstehen, glauben, meinen, erwarten, scheinen, vermuten, hoffen*);

– стативні прикметники (*groß, kurz, reich, fett, dünn, intelligent, arm, gefährlich, zerbrechlich*).

Якщо в матричному реченні вживаються дієслова *stehen, da sein, liegen, hängen*, яким проти-

ставляються каузативні дієслова *stellen, legen, hängen*, то суб'єкт матричного речення є персоніфікованим і це уможливує функцію мети:

(7) *Hier standen die Regenschirme, um die Menschen vor dem Regen zu schützen* [Die Zeit, 08.10.2015].

Суб'єкт-неістота матричного речення (*die Regenschirme*) належить до предметів, які зазнають людської діяльності чи людського використання. Такий суб'єкт може репрезентувати об'єктні або інструментні відношення. Матричні речення із суб'єктом-неістотою зводяться до глибинних структур із суб'єктом-істотою. Ознака [людська діяльність] або [інструмент] є релевантною для ПІК у функції мети після матричного речення із суб'єктом-неістотою.

Згідно із положенням генеративної граматики, ПІК *um + zu + інфінітив* містить імпліцитний суб'єкт (невиражений поверхнево), який відсутній у поверхневій структурі речення. Семантичний актант (суб'єкт) є обов'язковим на глибинному рівні, але представлений нулем у поверхневій структурі. У породжуючій граматиці нульовий підмет, який виникає в позиції, яка не допускає появу фонетично вираженого підмета, прийнято називати PRO. Нульові займенники являють собою лексеми, які заповнюють позиції цілих фразових категорій. Очевидно, що PRO заміщує цілу іменну групу NP [4, с. 287]. Отже, на рівні глибинної структури суб'єкт мовлення в ПІК представлений дискретно (PRO – drop, або пустий суб'єкт “empty subject” (термін Н. Хомського), “null, empty, covert subject” – Е. Редфорд [9, с. 83], а на рівні поверхневої структури він виражений нульовою граматичною одиницею.

Імпліцитний суб'єкт ПІК *um + zu + інфінітив* у функції мети приймає на себе роль такого, який бажає настання мети. Отже, для ПІК, де імпліцитний суб'єкт є істотою, характерний суб'єктний (8) та арбітарний контроль (9):

(8) *Expräsident Alberto Fujimori will nicht nach Peru zurückkehren, um zu den Korruptionsvorwürfen gegen ihn Stellung zu nehmen* [Die Zeit, 03.01.2019];

(9) *Während in Märchen erzählt wird, um zu unterhalten und zu moralisieren, wird im Werbetext erzählt, um aufzufordern* [Die Zeit, 04.06.2015].

У прикладі (8) наявний суб'єктний контроль. Суб'єкт дії матричного речення (*Expräsident Alberto Fujimori*) як його зовнішній аргумент ідентичний з імпліцитним суб'єктом інфінітивної дії PRO і контролює його, тобто наявний суб'єктний контроль. Але це не означає, що екс-президент сам має мету, яка виражена в ПІК. Можлива також інтерпретація, що це мета інших осіб.

У прикладі (9) імпліцитний суб'єкт ПІК PRO прагне описаної мети (*zu unterhalten und zu moralisieren*), але водночас не є суб'єктом матричного речення. Отже, суб'єктний контроль виключається. Якщо в контексті немає вказівки на імпліцитний суб'єкт, то його розуміють як загальновідомий *man*-суб'єкт. У такому разі йдеться про *арбітрарний контроль*.

В активних реченнях суб'єкт-істота матричного речення контролює суб'єкт інфінітивної дії ПІК, у пасивних – об'єкт матричного речення контролює суб'єкт інфінітивної дії ПІК (9), отже, характеризується *об'єктним контролем*:

(9) *Ein ganzes Bündel von Milliarden-Paketen wurde durch das Parlament gepaukt, um der Finanz- und Wirtschaftskrise Herr zu werden* [Die Zeit, 06.09.2015].

Пасивізована NP (*ein ganzes Bündel*) займає позицію суб'єкта дії, але семантична роль, надана матричним дієсловом V (*pauken*), залишається такою ж, якою вона була б, коли NP (*ein ganzes Bündel*) займала позицію об'єкта, тобто пацієнса дії. При транзитивних дієсловах пасивізації зазвичай піддається їхній внутрішній аргумент із семантичною роллю пацієнса (*ein ganzes Bündel*), який згодом займає позицію суб'єкта дії та набуває називного відмінку. Аналіз аргументної дистрибуції пасивізованого транзитивного дієслова (*pauken*) засвідчує наявність трьох його аргументів, один з яких – агенс дії (*das Parlament*), який має статус зовнішнього аргумента. Решта два аргументи – це пасивізований об'єкт дії NP (*ein Bündel*) із семантичною роллю пацієнса й інфінітивний комплемент (*um der Finanz – und Wirtschaftskrise Herr zu werden*) у семантичній позиції мети. Очевидно, що імпліцитний суб'єкт інфінітивної дії контролюється непрямим об'єктом дії NP (*das Parlament*), який займає позицію суб'єкта дії, через пасивізацію не змінює статусу речення як такого, якому притаманний *об'єктний контроль*.

Для ПІК *um + zu + інфінітив* у функції мети характерне вживання бенефактивних дієслів (*schicken, bringen, senden*) у матричному реченні. [Drosdowski, 1995, с. 776]. У такому разі імпліцитний суб'єкт ПІК контролюється об'єктом-істотою матричного речення, отже, речення характеризується *об'єктним контролем* (10):

(10) *Für einen seiner Tests schickte er einen Kollegen als Nikolaus verkleidet in eine Bank, um dort USB-Sticks zu erbeuten* [Die Zeit, 04.12.2017, № 50].

Семантичну роль агенса дії матричного дієслова (*schickte*) виконує NP (*er*), що виступає як зовнішній аргумент. Другим елементом аргумент-

ної дистрибуції є об'єкт дії NP (*einen Kollegen*) зі статусом внутрішнього аргументу матричного дієслова. В інфінітивній клаузі (*um dort USB-Sticks zu erbeuten*) суб'єкт дії залишається експліцитно невираженим, але контролюється об'єктом дії матричного речення NP (*einen Kollegen*) і виступає зовнішнім аргументом інфінітива. Отже, об'єкт дії матричного дієслова одночасно виступає внутрішнім аргументом матричного дієслова та зовнішнім аргументом інфінітива.

ПІК *um + zu + інфінітив* із модальними дієсловами характеризується їхньою нерівномірністю. У проаналізованих нами ПІК частотність вживання модальних дієслів у ПІК виглядає так: *können* – 70,4%, *wollen* – 4,3%, *müssen* – 8,8%, *lassen* – 14,4%, *dürfen* – 2,1%, модальні дієслова *sollen, mögen* не вживаються. У глибинній конструкції модальні дієслова можуть елімінуватися.

(11) *Er gab mir Geld, um mitzufahren.*

Er gab mir Geld, um mitfahren zu können.

Er gab mir Geld, um mitfahren zu dürfen.

Тематичну модель ПІК *um + zu + інфінітив* у функції мети можна зобразити так: ціленаправлена модель дії [діяч / агенс: тематичний суб'єкт], [дія], [мета *um + zu + інфінітив*]. У даній моделі йдеться про рольову семантику дії.

Поруч із класичними ПІК *um + zu + інфінітив* у функції мети, фінальними підрядними клаузами із комплементаризатором *damit* існують також інші прийменникові групи (далі – PP), які виражають мету: [прийменник *mit, in, auf* + номінальний предикат [Absicht, Vorhaben, Zweck] + *zu + інфінітив*]. Ці PP функціонують так само, як і ПІК *um + zu + інфінітив*.

Виділяють 4 підкласи номінальних предикатів:

1) цільові – *Ziel, Zweck*:

(13) *Reisende mit Ziel Besucherzentrum, Verwaltungsbereich zu besuchen, bitte steigen Sie hier aus* [Die Zeit, 12.04.2016];

2) візуальні – *Aussicht, Perspektive*:

(14) *Das ist nicht geringschätzig gemeint, weil jene Aufnahmen auch dazu führen, weiter zu sehen, in Perspektiven zu denken* [Die Zeit, 12.04.2016];

3) інтенційні – *Absicht, Plan*:

(15) *Das Geordnete mit Absicht zu verwirren braucht Zeit* [Die Zeit, 12.04.2016];

4) чуттєві – *Wunsch, Hoffnung*:

(16) *Aber nicht die Eltern mit ihrem Wunsch zu arbeiten seien vom Gesetzgeschützt, sondern die Kinde und ihr Anspruch auf frühkindliche Förderung* [Die Zeit, 2.0.2015].

Вищеперелічені предикати свідчать про те, яким комплексним є відношення діяча до семан-

тики самої дії. Фінальність тут трактується як пояснення, обґрунтування на основі проспективного бачення, на основі здатності людини визначити дію через мету. Мета розглядається в рамках запланованого проекту і як проспективний намір.

Висновки і пропозиції. Отже, якщо в матричному реченні відсутні маркери необхідності або достатності, то ПИК *um + zu + інфінітив* має значення мети. У такій ПИК мета розглядається як бажана / небажана. ПИК *um + zu + інфінітив* у функції мети можна розгорнути у фінальні підрядні клаузи із комплементаризером *damit*. Комп-

лементаризер *damit* полісемантичний та характеризується різносуб'єктністю в матричному та підрядному реченнях, тому не завжди можлива субституція в ПИК *um + zu + інфінітив*. Фінальні ПИК вживаються після агентивних дієслів та прикметників, бенефактивних дієслів. Імплицитний суб'єкт у таких конструкціях – це завжди істота. Для фінальних ПИК характерний суб'єктний, об'єктний та арбітрарний контроль. Найбільш вживане в ПИК *um + zu + інфінітив* модальне дієслово *können*, частотність вживання якого становить 70%, натомість модальні дієслова *wollen, sollen, dürfen* у ПИК елімінуються.

Список літератури:

1. Долгополова Л. Становлення і розвиток інфінітива у німецькій мові (VIII – XX ст.) : дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2010. 432 с.
2. Нодь В. Розвиток абсолютної конструкції в англійській мові (XII – XIX ст.) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2005. 227 с.
3. Снісаренко І. Інфінітивна конструкція із прийменником *for* у середньоанглійській мові: семантика та функціонування : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2002. 247 с.
4. Тестелец Я. Введение в общий синтаксис. Москва, 2001. 797 с.
5. Berner W. Finalität: Menschliches Handeln ist immer zielgerichtet. URL: www.umsetzungsberatung.de/psychologie/finalitaet.php (дата звернення: 27.03.2019).
6. Gross G., Prandi M. La finalité. Fondements conceptuels et genèse linguistique. De Boeck Duculot, 2004. 284 p.
7. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Berlin, München: Langenscheidt, 2001. 654 S.
8. Krauß S. Infinitivkonstruktionen im Deutschen. Syntaktische und semantische Untersuchungen. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2008. 123 S.
9. Radford A. Syntax: A Minimalist Introduction. New York : Cambridge University Press, 1997. 323 p.
10. Zifonun G., Hoffmann L., Strecker B. Grammatik der deutschen Sprache. Band 2 und 3. Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1997. 2569 S.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДЛОЖНЫХ ИНФИНИТИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ *UM + ZU + ИНФИНИТИВ* В ФУНКЦИИ ЦЕЛИ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

*В статье рассматриваются предложные инфинитивные конструкции **um + zu + инфинитив** для выражения цели, возможности их субституции с помощью подчиненных клауз с комплементаризерами **wenn** и **damit**. Исследуются типы контроля имплицитного субъекта ПИК в активных и пассивных структурах, возможности употребления модальных глаголов, их частотность и элиминация.*

Ключевые слова: ПИК, субституция, комплементаризер, субъектный контроль, объектный контроль, арбитрарный контроль.

PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF THE PREPOSITIONAL INFINITIVE CONSTRUCTIONS *UM + ZU + INFINITIVE* IN PURPOSE FUNCTION IN MODERN GERMAN LANGUAGE

*The article is devoted to the peculiarities of functioning of the prepositional infinitive construction **um + zu + infinitive** in order to express purpose, their substitution by means of subordinate clauses with complementizers **wenn** and **damit**. Attention focuses on the types of control of an implicit PIC subject in active and passive structures as well as on the possibility of using modal verbs, their frequency and elimination.*

Key words: PIC, substitution, complementizer, subject control, object control, arbitrary control.